

L'EVOLUCIO DE L'EDUCACIO A MALLORCA EN ELS SEGLES XIX i XX

Antoni J. Colom

El primer deute que tinc, ara, que sóc aquí, ben bé sol, davant tots vosaltres, és agrair en nom dels illencs que hem vingut a aquestes III Jornades, de forma pública i manifesta, l'acollida de la qual som objecte; acollida confirmada per mostres d'afabilitat i vertadera germanor per part vostra i per part dels organitzadors d'aquestencontre en el que tenim posades tant il·lusions i esperances. Be, tanmateix sé tant com vosaltres, que avui la retòrica no és una moda, per tant, la única cosa que us vull dir es simplement: gràcies, amics.

A una altra part.

Els déus són assabentats de que no és meva la culpa de que ara sigui aquí dirigint-vos la paraula. Qualcú ben educat -no oblidem que ens trobam en una reunió de pedagogs- degué pensar que seria de bona nota oferir la possibilitat de conferenciar a una persona desconeguda, o al manco no familiar, per aquests indrets. I personalment, acceptaré l'encàrrec si bé amb una condició determinada; i és que tots vosaltres accepteu també de forma racional, conscient i manifesta la resposta que donà "lo venerable mestre Ramón" quan li demanaren d'on era. Ell va respondre, i amb ell us dic també, jo mateix, amb vou alta, ple de joia i orgull: Sóc mallorquí i de nacionalitat catalana. Sols així vinc avui a parlar-vos de Pedagogia Mallorquina, perquè tanmateix estic ben segur que tant vosaltres com jo acceptam que sota aquest rötul me referiré a un aspecte de la Pedagogia Catalana.

La Història de l'Educació a la Historiografia Mallorquina

La historiografia mallorquina no ha abordat sistemàticament el fet pedagògic como a objecte de l'estudi de la història. Els pocs treballs aprofitables per estudiar la nostra educació en el passat tenen generalment un sentit històric de tipus genèric més que intencions manifestes d'analitzar el fet educatiu pels seus propis valors. Per altra banda, les aportacions fetes des de la pròpia història de la pedagogia son massa recents per ésser tractades com a corrent determinant dins aquest tipus d'estudis.

Malgrat aquesta situació, ens trobam amb certa tradició historiogràfica que casualment entronca amb els nostres objectius. Estic referint-me a dues línies bibliogràfiques molt característiques: Una d'elles és aquella que té com a motiu central d'estudi, la nostra antiga i lul.liana Universitat de Mallorca (1). Potser caldria extreure ara, i amb aquest sentit, els treballs del pare Pasqual (2), el mateix que en el segle XVIII polemitzava amb el P. Feijoo defensant al venerable Ramon, i els del Dr. D. Miquel Moragues professor de la Universitat, ja en el segle XIX (3). L'altre aplec bibliogràfic al que em referia tracta fonamentalment de les fundacions d'ordres religioses a Mallorca i les funcionalitats pròpies de tals instituts, entre les quals, l'educació era realment important (4). Amb elles, també inclouria els nombrosos llibres que es publiquen commemorant els assentaments a l'illa de les diverses congrégacions, fins a tal punt que esdevenen en el segle XX i sobre tot a la postguerra, com a la bibliografia sobre història de l'educació més important i significativa (5).

Poques excepcions podem trobar a aquests motius com a propulsors dels estudis històrico-educatius referits a Mallorca. Potser, les més importants sian, en primer lloc, la memòria inèdita que va escriure Pons i Gallarza sobre l'Institut Balear i la seva història, quan es complia -era l'any 1886- el primer cinquantari de la seva fundació, i després, evidentment, hauríem de referir-nos als treballs típics de la bibliografia lul.liana, que si bé de passada, molts de pics fan referència a aspectes interessants per tal de comprendre les seves aportacions al pensament pedagògic (6). Amb aquests treballs sols restaria citar algun discurs necrològic de persones més o menys arrelades a les tasques pedagògiques i unes poques memòries d'institucions que inclouen referències històriques de la seva fundació i posterior desenvolupament (7).

Aquest panorama realment pobre en aportacions fetes des d'una perspectiva purament pedagògica, o al manco amb clares intencions d'historiar els elements pedagògics del nostre passat, té unes excepcions que consideram prou importants no tant per la qualitat que demostran quant per la fita que suposen dins el context del que surten i, sobre tot, per la significació que tingué l'acte que propícia la seva publicació. Estic referint-me als dos únics llibres que pretenen estudiar el desenvolupament de la nostra educació i a la festa literària que, formant part del programa d'activitats de les fires d'agost, volian commemorar el derrumbament de les murades que, aleshores, i des de la perspectiva de l'epoca, tancaven la Ciutat, tot im-

pedint la seva expansió urbana. Corria l'any 1.903, i evidentment, el fet era significatiu de l'assentament d'una nova classe -l'urbana- representativa d'uns nous plantejaments econòmics -els burgesos- que tant tenien que veure amb el comerç i el desenvolupament econòmic, i tal com tendrem ocasió de veure, amb l'educació; prova d'això és, com afirmavem, que el lema de la festa literària va ésser l'història de l'educació a Mallorca, essent premiats els treballs presentats per Jaume Pomar (8) i per Rafel Ballester (9), publicats tots dos l'any següent (1.904).

Hem de dir que uns anys abans, al 1.901 concretament, Miquel dels Sants Oliver, donava a llum una obra, metodològicament avançada pel seu temps, de caire històric encara que incloïa encertades disquisicions sobre qüestions pedagògiques illenques. Em referesc a Mallorca durante la primera revolució (10) que demana urgentment sia de bell nou reeditada. La resta del segle XX evidenciarà un interès significatiu per l'educació i la seva reforma pero no per la seva història. La Universitat, els convents, les congregacions, unes poques notes necrològiques i la bibliografia lul.lista omplirà el panorama bibliogràfic ben bé fins la dècada dels anys seixanta. La tesi de Mn. Tusquets (11) sobre la pedagogia de Llull publicada l'any 1.954 pot marcar l'inici d'una nova època que malgrat tot encara necessitarà més de quinze anys per encetar les seves possibilitats. Aquest nou període estarà plenament identificat amb la investigació universitària i evidentment amb persones que no tan sols tenen aquests tipus d'estudis sino que gairebé tots ells fan feina a institucions d'ensenyament superior. La tesi del Dr. Càndid Genovart (12), avui catedràtic de Psicologia a la Universitat Autònoma de Bellaterra, és l'exemple més clar d'aquesta línia als anys seixanta si bé amb ella el que farà serà culminar l'obra ja esmentada de Mn. Tusquets sobre la pedagogia lul.liana, abans que encetar nous temes d'investigació deslligats definitivament d'una de les tradicions històrico-pedagògiques mallorquines més significatives.

Serà uns anys després, ja en els setanta, quan a través de diverses tesis de llicenciatura presentades totes elles a la Universitat de Barcelona, si bé d'autors mallorquins, s'anirà definint una vocació eminentment pedagògica d'historiar el passat educatiu de l'illa, assolint uns mètodes, enfoc i objectius plenaments identificats amb els propis de la Història de l'Educació (13). Tres tesis faran referència a l'ensenyament il.lustrat i les seves conseqüències en el segle XIX (ensenyament secundari, primari i professional (14)); les altres tractaran, una de la Institució Mallorquina d'en-

senyament (15) i la darrera, de l'ensenyament a Mallorca durant la Segona República (16). També, i a més d'aquests treballs, cal afegir una tesi doctoral sobre la Societat Econòmica Mallorquina d'amics del País, que si bé presentada a una Facultat de Ciències Polítiques, inclou en bon criteri l'estudi dels fets educatius duits a terme per la S.E.A.P. de l'illa (17).

Aquests treballs i l'assentament professional dels seus autors han donat lloc a un moviment que amb moltíssimes dificultats editorials i sense cap tradició ambiental, han aconseguit la publicació d'uns 60 articles i una sèrie de llibres, entre els quals cal destacar L'educació a Mallorca, duit a terme pel Departament de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Palma de Mallorca i que es l'únic llibre després de les obres ja esmentades d'en Pomar i Ballester, que història l'educació contemporània mallorquina (1.778 a 1.936) i que va merèixer ésser premi d'investigació històrica de l'Institut d'Estudis Catalans, l'any 1978.

Els temes que estan interessant més als investigadors mallorquins son per ara la il·lustració, el segle XIX i el primer terç del segle XX. I això ens fa veure una situació esperençadora, i que ha fet que, avui, us parli aquí de Pedagogia Mallorquina als segles XIX i XX, cosa realment impossible -per que no en sabíem ben bé res- sols fa ssis anys.

Història de l'educació. Un concepte.

Personalment als meus treballs històrico-educatius referits a la pedagogia mallorquina partesc d'una concepció de la Història de l'Educació com una part de la Història de la Cultura, o el que és el mateix, consider la Història de l'Educació com a una història especial de la mateixa forma que la Sociologia de l'Educació és Sociologia Especial perquè només afecta a un àrea del coneixement sociològic. Com a tota matèria integrada dins una altra substantiva i principal que li dóna cos i raó d'ésser, la història de l'educació, tindrà un objectiu concret que afectarà a la seva adjectivització educativa; aquest objectiu sirà per tant eminentment pedagògic i es referirà al coneixement de la situació i la seva posterior evolució de l'educació i de tots els seus fenòmens co-sustancial a un moment, o època donada. Ara bé, com integrant d'una altra ciència -en aquest cas la Història- la Història de l'Educació, té un objectiu general, pura i exclusivament històric, en el sentit de que tot treball històrico-educatiu per tenir validesa haurà d'aportar conclusions que amplïen el coneixement no sols educatiu sinó fonamental

ment històric del moment o circumstància estudiada. Fer, aleshores, Història de l'Educació, és fer Història, només, que, a través de l'estudi d'elements o fenòmens educatius.

Si el que volem és investigar l'educació en els segles XIX i XX en funció del que hem dit, haurem d'incloure els nostres treballs dins les coordenades de la historiografia general per tal de que les nostres conclusions tinguin validesa a nivell de la ciència històrica que és el que a la llarga cal fer. I en aquest sentit, és ben conegut de tots vosaltres que el gran problema en aquest període és, i més a nivell d'illes, el tema de les formacions socials.

El meu criteri doncs suposa que tot estudi històrico-educatiu, per ésser històric, ha d'aportar coneixement a la temàtica fonamental de la Història, i que, en els segles que analitzam, són les formacions socials, tal com ja hem dit. Ara bé, no sols és aquest el meu plantajament, ja que al mateix temps, consider que per a l'historiador en general, la Història de l'Educació pot ésser un element útil i important a l'hora de determinar i aclarir el tema esmentat.

D'aquesta forma, historiar l'educació en el segle XIX (i també en el XX), és incidir sobre la problemàtica de l'articulació de les diverses classes socials i la seva postrera conformació (19).

Si no es fa així, la Història de l'Educació, esdevé un luxe superestructural i culturalista d'escassa vàlua històrica ja que la pròpia Història el que vol és el coneixement de la vida dels homes i, aquests, en el segle XIX, conformen un tipus de societat de la qual, la nostra, n'és la conseqüència d'aquella. Així, doncs, el coneixement del nostre passat educatiu, si està arrelat en la problemàtica social de l'època, ens aporta coneixement de la consolidació de la nostra actual organització social. I no tan sols això. El nostre plantejament està plenament arrelat a la fenomenologia concurrent en els canvis socials del XIX. Tuñón de Lara, Althusser, J. Fontana i tants d'altres historiadors, consideren que el pas d'una societat precapitalista a una societat capitalista (fenòmen d'una nova formació social) suposa un canvi dins els instruments ideològics d'Estat que afecta de forma radical i principal a l'educació (20). Així, si en una societat d'Antic Règim l'instrument capitalitzador i reproductor de la ideologia d'Estat era l'església, dins les societats burgeses aquest paper serà conjugat per

l'escola amb la mateixa funcionalitat: Reproduir la ideologia dominant i les noves relacions de domini, (fruit de les noves formes de producció i de les noves relacions de producció). Com es veu, les funcions del nou contingut ideològic son les mateixes, el contingut, tal com queda dit, és diferent, amb el que, per adequar el mitjà al nou contingut, s'haurà de transformar l'element protagonista de la reproducció. Aquest fet crec que pot quedar prou clarificat si entenem el significat que per Benito Pérez Galdós té la frase que fa dir a un personatge de la seva novel·la Mi amigo Manso: "Fuera santos y vengan catedraticos" (21).

Aquest, és doncs, si bé en som conscient que només he esbrinat quatre pinzellades, el context i el marc dins el qual pretenc desenvolupar la meva tasca com a historiador del fet educatiu. Si he duit la meva metodologia a col·lació no ha estat per encetar un discurs teòric sobre la ciència històrica; més s'ha de veure com un acte d'ètica professional: he volgut descobrir el meu pensament abans d'entrar a dissenyar les línies generals del desenvolupament de l'educació a la Mallorca del segle XIX i principis del XX.

Sols vull fer un altre incís abans d'entrar en matèria, i és que un grup d'historiadors de l'educació mallorquina estam en aquests moments encetant, ben conscientment, una línia d'investigació que potser us extranyarà a vosaltres, historiadors del Principat, i que expòs ara a la vostra consideració. M'estic referint, al menys dins la nostra realitat mallorquina, al fet de que, estudiar els aspectes nous o inèdits de l'educació tal com les noves escoles, les noves experiències o els autors més o menys revolucionaris i novedosos, són, o formen part, de l'anècdotari de la història i de la nostra realitat pedagògica. Consider que sols l'estudi dels elements i les accions de la classe dominant ens donaran la conformació de l'estructura real de la societat i de l'educació; per tant, veim com a positiu i important, analitzar l'educació de l'esglèsia i de les forces conservadores com a únic camí per arribar a un coneixement més realístic de la nostra societat mallorquina, malgrat sia impopular pel públic consumidor d'història pedagògica (22).

Sols puc dir que d'acord amb el nivell de coneixement que tenim ara de la societat mallorquina al segle XIX i principis del XX es la posició més honesta pel l'investigador i per tant la més positiva per la ciència. La nostra realitat era aleshores conservadora i per tant allò que resulta més

significatiu de l'educació estava determinat per les coordenades del pensament reaccionari illenc.

L'educació a Mallorca. Un disseny-marc per la seva evolució.

El plantetjament desenvolupat a nivell metodològic ens obliga a estudiar l'evolució de la nostra societat i dels fenòmens educatius a partir de l'Il·lustració per tal de trobar en el curs dels anys següents l'aparició de noves formes socials i de la seva articulació dins un context que no serà en absolut afavoridor de les noves perspectives socio-econòmiques que, com arreu de tot l'Estat espanyol, volen també, a l'illa, instaurar-se de forma dominant.

Parlar de la nostra Il·lustració, és tornar insistir una vegada més en la seva qualitat d'ésser ideologia d'Estat i, com a tot projecte proper a l'oficialitat, instaurada des de el poder mitjançant la seva institucionalització. Les Societats Econòmiques d'Amics del País, serviren a n'aquest fi al mateix temps que consolidaven el poder reial i desenvolupaven el sentit de la política econòmica de la monarquia de Carles III. D'aquesta forma, s'intenta paliar mitjançant una ideologia economicista els greus problemes polítics i d'imatge del govern. Prova el que deim el fet de que a Barcelona a on l'expansionisme industrial era significatiu, al menys comparant-ho amb la resta de l'Estat espanyol, i consegüentment on apareixen les noves formes socials de caire burgès, no es va crear cap Societat Econòmica en aquests moments per la simple raó de que allí es donava la situació que la monarquia de Carles III volia instaurar per mitja de les S.E.A.P.s (23).

Pel que fa al cas Mallorca, la situació era radicalment diferent fins a tal punt, que els elements insinuadors de la política del Govern, no sols no van ésser escoltats sinó que els mallorquins, arrelats en una estructuració social d'antic règim, volien -dins la seva lògica eren plenament coherents- reinstaurar l'antiga confredia de Sant Jordi on tenien cabuda els clàssics grups dominats -alt clergat i estament nobiliari- i amb això, es veu clarament quines eren les intencions de Carles III, perquè assabentat de la línia tan contradictòria que els mallorquins tenien respecte de la seva idea d'estructuració socio-econòmica, obligà per Reial Ordre, que a l'illa, s'instauràs una Societat Econòmica -tot suprimint al mateix temps la Confredia nobiliària de Sant Jordi- per tal de que integràs els homes i els esforços que fessin possible l'evolució econòmica i social de l'illa cap a plan-

tetjaments més liberals i moderns, tal com anava succeint amb els inicis de la revolució industrial a Anglaterra i França (24). Malgrat aquestes intencions, clarament manifestades per la monarquia espanyola, el que va succeir a l'illa va ésser que els naturals participants de la ja extingida Confradia de Sant Jordi, ingressassin, per tal d'agradar i obeir l'ordre del Rei, a la recent i, obligadament creada, Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, amb el que es creà, ben bé artificiosament, un grup d'il·lustrats mallorquins que, exceptuant qualcú que no pertanyia a l'estament nobiliari -professionals i intel·lectuals de prestigi- provenien de les antigues classes dominants de l'illa.

Evidentment que, amb aquesta situació il·lustrada, poques coses canviaren a l'illa. Pensau que hem estat descriguent com de forma plenament artificialment es va creant un nucli teòricament il·lustrat i per tant també, teòricament a prop del nou ordre a establir. Malgrat aquesta característica, fonamental a l'hora de comprendre el caire de la nostra il·lustració, la Societat Econòmica Mallorquina, es va distingir per la seva activitat i inquietut, si bé poques vegades els seus projectes tengueren un arrelament significatiu i eficaç a la realitat social de l'illa. Es pot dir, tanmateix, que provaren i feren moltes coses, totes elles amb gran dosi de paternalisme, però que ni tan siquiera intentaren transformar els sistemes econòmics de l'illa.

Un cas que evidencia el que deim es el de l'agricultura. Les memòries i treballs que publica la nostra Societat Econòmica manifesten un interès realment impressionant per els estudis i millores tècniques, per tal d'aconseguir una agricultura més rentable y moderna (25). Les experiències, tasques i investigacions amb aquest sentit són nombroses, però tot això no significa res pel pagès i per l'arrendatari, o petit propietari de les terres, ja que quasi totes aquestes activitats de tipus innovador, es feien, o es provaven, a les finques propietat dels més significats membres de la pròpia Societat Econòmica de l'illa.

Dins el camp de l'educació, la situació va ésser idèntica. De principi, podem dir que els plans educatius dels il·lustrats mallorquins varen anar encaminats cap a dos nivells pedagògics: Per una banda es varen interessar per aplicar a la nostra societat l'ensenyament primari o tal com es deia aleshores de "primeres lletres", i per això, varen crear i mantenir tres escoles que pretenien servir de guia i orientació metodològica a les demés

de Ciutat i de l'illa (26). Per tal d'assumir les seves pretensions i pertinents responsabilitats, varen dotar a les seves escoles de nou material didàctic, innovar aspectes metodològics, formalitzar un servei d'inspecció, i amb el temps, es preocuparen de la preparació professional dels mestres, enviant un alumne a l'"Instituto Pestalozziano" de Madrid, perquè, de tornada a l'illa, ensenyàs als seus companys el que havia après al centre de Godoy (27). La realitat va ésser, emperò, ben diferent: les innovacions de material i mètodes, no afectaren per res a les altres escoles i, la formació del professorat, es va estroncar perquè, tot començant la guerra de la Independència, l'aspirant a mestre mallorquí, que havia estat becat per la nostra Societat Econòmica, ben prest -no tarda més de tres mesos- va retornar a l'illa sense cap tipus de formació pedagògica.

Ens trobam tal com es pot veure davant un altre cas d'estimulació teòrica d'una realitat més que d'aplicació pràctica per assumir el seu desenvolupament i pertinent transformació. A més, podem dir que el paper que jugaren les tres escoles de la Societat Econòmica Mallorquina va tenir molt poca incidència popular malgrat la seva finalitat fos l'expansió de l'ensenyament a les classes més necessitades, i dic això, perquè revisant els cognoms dels alumnes que es varen matricular trobam que els benefactors de les seves ensenyances foren els fills dels potentats i dels propis socis de la Econòmica Mallorquina (28).

L'altre nivell pedagògic que interessa als il·lustrats illencs va ésser el que podríem denominar secundari, si bé, encara, no es tractava d'un ensenyament estandaritzat; el que realment volien -i això si que era clarament un element típic de la ideologia il·lustrada- era la creació d'un centre, educador dels estaments dirigitges, que propiciàs la formació d'èlites culturals i socials amb capacitat d'ésser els promotors de la sempre pretesa transformació econòmica. Per mirar d'enllestir aquest objectiu, els il·lustrats mallorquins intentaren la creació d'un Seminari de Nobles, que seria, en la seva organització i funcionament, copia al que ja funcionava a Madrid (29). De totes formes, aquests criteris no varen passar d'ésser simples projectes ja que l'arribada a l'illa de Gaspar Melchor de Jovellanos va ésser per a la pedagogia mallorquina providencial (30). L'asturià va escriure, en contra dels plans educatius de la Societat Econòmica Mallorquina, un dels seus més importants llibres pedagògics (31) a on, criticava els plans dels mallorquins per considerarlos un projecte que avui podiem classificar més d'antic règim que adaptat a les circumstàncies que a l'època es volien consolidar.

Aleshores, el que farà Jovellanos, en el seu escrit, és dissenyar un centre ja de tipus burguès, lliure, gratuït, en capacitat d'impartir uns ensenyaments moderns i adequats a l'època i al desenvolupament que de les arts i indústries es desitjava. En definitiva, adequà a les necessitats de l'illa el model d'instituts o Universitats de província que Condorcet (32) definia en el seu projecte de pla d'estudis, si be, per causes que just ara explicitarem, el pensament de Jovellanos no es ferà realitat fins més de trenta anys després.

Un fet important que cal ressaltar es l'introducció del mètode pestalozzià a l'illa el 1.802, exactament a la villa de Sóller, on va néixer el que després seria Bisbe Nadal i president de les Corts Liberals de Càdis durant la Guerra de la Independència (33). La confirmació d'aquesta data suposa transformar la hipòtesi que fins ara es tenia de la inclusió de l'esmentat mètode a Espanya i considerar les tasques que com a cap de traductors de la Cancilleria de la Corona desenvolupava el Bisbe Nadal, i que, per raons del seu càrrec, estava al dia de les innovacions pedagògiques i d'altre tipus que sorgien a Europa, mitjançant les informacions que l'enviaven les ambaixades espanyoles establertes en els diversos països del continent. D'aquesta forma, quant el Bisbe Nadal ofereix la subvenció d'una escola en el poble on va néixer, l'estructurarà i l'organitzarà d'acord amb el mètode que triunfava a Europa i que més tard, tal com ha quedat dit, Godoy aplicaria també com oficial a Espanya, mitjant el Real Instituto Pestalozziano de Madrid, que volia assolir, baix l'escolàstica del pedagog d'Iverdun, la formació dels mestres del país.

Reprendent el fil conductor cap a l'evidenciament de les nostres hipòtesis és necessari clarificar l'importància que esdevení per a Mallorca el fet bèlic de la Guerra de la Independència. Cal tenir en compte que tan sols Càdis i Mallorca varen ésser lliurades de la lluita i dels fets d'armes, amb el que, -i sobre tot Mallorca, degut al seu aïllament geogràfic- esdevingueren en centres d'emigració de les classes acomodades de la península i, amb tal cosa, es començà a produir-se una acumulació de capital que si bé mínima, possibilità, quinze anys després de finalitzada la contesa (1.814) (una generació, en el càlcul generacional de les teories d'Ortega) (34), dos fets ben significatius i demostratius d'uns petits canvis en les formacions socials mallorquines: Faig referència, per una banda, a la clausura de la Universitat Literària Mallorquina (35), reducte de classe dels estaments dominants típics d'antic règim, i que sols servia als seus interessos, i el sur

giment, sis anys més tard, del centre plantejat per Jovellanos, típicament burgès i que, clarament, evidenciava el fet dinàmic i innovador, al manco en part, de la societat mallorquina.

Es per tant, durant aquests anys que van de després de la Guerra fins a l'inici de la regència de la Reina mare Mª Cristina (1.814-1.834), o sia, durant el reinat de Ferran VII, quan es desenvolupen les condicions necessàries per tal de que apareguin les noves formacions socials, i per tant, es doni l'inici d'articulació de les dues classes en pugna (36). La ja esmentada supressió de l'antiga Universitat, així com l'inaguració de l'Institut Balear -el centre condercetià del que parlava Jovellanos- ens fa suposar que l'emigració que va rebre Mallorca, gracies a la seva privilegiada situació durant la Guerra, possibilità una pujada del nivell de vida, unes demandes que els nous habitants exigien, i un enriquiment per part dels propietaris urbans mallorquins (rendistes, comerciants, etc.). Aquests fets s'evidencien si estudiam la dinàmica metodològica en el sistema educatiu. Així sabem de la pervivència, fonamentalment a partir de l'any 1.816 del mètode pestalozzià però, també, com aquest, poc a poc, es va substituint pel mètode lancasterià -sobre tot a partir de 1.819 y 1.820- la qual cosa ens fa pensar en noves exigències d'escolarització, fruit directa per altre banda d'un augment demogràfic, que aleshores es manifesta com l'altre condició essencial -a més de l'acomulació de capital- per tal de que sien assolides formacions socials burgeses (37).

La continuïtat del pestalozzianisme a l'any 1.834 (38) es pot considerar dins el mateix plantejament, màxim si a més tenim en compte que coexisteix amb el lancasterianisme. Aquesta situació abans d'ésser contradictòria és, purament, fruit de la funcionalitat que la societat assumeix quant augmenta en complexitat. Així, es deuen desenterrar les hipòtesis de tipus ideològic que afirmen al mètode pestalozzia com a propi dels liberals, i al de Lancaster, com a típic de l'absolutisme. De fet el pestalozzianisme era el mètode dedicat a la formació d'elites socials -confirmant, doncs, l'aparició de formes burgeses- mentres que el lancasterianisme era típic, per rendable, de les formacions de les classes populars, que, malgrat la seva condició, eren, ara, objecte de la influència educativa per tal d'acomodar-los a les tasques que les noves formes de producció demanaven.

I, es tal com ja s'ha dit, la inaguració de l'Institut Balear, el que demostra clarament com a Mallorca es donen les noves formacions socials eviden-

ciant d'aquesta forma el que nosaltres deiem quan parlàvem del paper de la Història de l'Educació dins el context més ample de la Ciència Històrica; o sia, com l'estudi del fet educatiu pot informar i aportar coneixements respecte del fet històric-social, i més concretament, a l'apassionant teme de les formacions socials al segle XIX a Mallorca.

L'Institut Balear (39) obeeix a tota una concepció burgesa de la vida i de l'home i és l'evidència clara de la substitució de l'església per l'escola com aparell ideològic de l'Estat (en el nostre cas la supressió de l'Universitat i la seva substitució per l'Institut).

Curiosament, aquest centre nostre es el primer institut d'ensenyament secundari, o mitjà, de nou tipus que s'inagura a Espanya. Hem de tenir en compte que l'Institut de Gijon que creà Jovellanos molts anys abans era un centre de formació professional, orientat cap a la mineria i navegació, d'acord, això sí, amb l'economia del país asturià; els altres centres "secundaris" del país, tals com els Reials Col.legis o els Col.legis de Cabra, Monforte, i els Seminaris de Nobles, evidenciaven formes il.lustrades més que burgeses, i això es prova, pel fet de que Josep Quintana, els tancà perque anaven en contra del nou esperit social que es volia implantar, durant el nomenat triennil liberal.

Es evident que la creació d'un centre com l'Institut Balear demostrà un nou concepte de l'educació que ara s'obrirà de tal forma, que deixarà d'esser un privilegi de classe ja que tota una sèrie de famílies preferiran que els seus fills estudiïn fins el 16 anys abans d'utilitzarlos com a mà d'obra. A més, l'Institut no pretindrà formar per a cap professió determinada; la seva funcionalitat sirà ample i dedicada a reproduir els nous valors de la nova formació social, i per tant, de la seva ideologia, que ara, i mitjançant l'escola, voldrà ésser dominant. L'institut, com l'actual ensenyament mitjà, pretindrà desenvolupar el nivell cultural de la societat i ésser camí democratitzador per tal d'accedir a la Universitat.

La importància concreta d'aquest centre per l'illa va ésser també significativa. S'ha de tenir en compte que durant més de cinquanta anys, exactament de 1.846 a 1.900, va tenir el mateix director -D. Francisco Manuel de los Herreros (40)- i que durant vinticinc anys va mantenir el mateix professorat (1.850-1.876). Aquests dos fets suposen necessàriament parlar d'una impronta significativa en els seus alumnes i de l'existència d'un equip docent,

més o menys conjuntat, que va donar, emperò, una unitat de formació i uns paradigmes axiològics prou definits.

Concretament, es pot dir que l'Institut suposà per a l'illa, a més d'una novetat pedagògica, una optimització social, (va ésser el primer centre que admeté els infants amb cognoms considerats xuetes), cultural, (possibilità en gran part el moviment renaixentista i fins i tot es va propicià des de les seves aules com es el cas de Pons i Gallarza, professor del centre) i ideològica, ja que va ajudar a que es donàs un canvi de mentalitat dins la societat illenca (41).

He de dir, en contrapartida, que les condicions que propiciaren la creació de l'institut no es varen imposar. Aquest mateix centre va rebre l'embat del conservadurisme perquè la seva inauguració va ésser deguda a que abjuràs del seu laicisme primitiu i introduís a més de l'ensenyament de la religió, altres matèries (com el llatí) que en el seu primitiu pla no considerava i que eren significatives d'una cultura tradicional i de privilegi.

A Mallorca, possiblement per manca de capital i d'explotació de matèries primes, no es va donar quan calia -1.830-1.850- l'industrialització del país pel que les formes socials d'antic règim varen seguir dominant el panorama ideològic de l'illa. Aquest fet explica com a poc a poc l'institut oblidà el seus orígens i va anar complimentant un paper reproductor d'una ideologia tradicional si bé propiciant formes de vida i costums petit burgeses.

El nostre país tindrà que esperar a la dècada dels anys 60, i encara als desastres colonials d'aquesta època, perquè es doni l'inici de condicions realment objectives i que promoguin el canvi social. Aquesta nova conjuntura reforçada pel retornament de capitals, ara significatius, de les colònies i pel constant augment demogràfic que possibilitarà una mà d'obra barata, suposa l'origen d'un nucli fonamentalment burgès que intentarà roturar i transformar els antics modes i les antigues relacions de producció. I això, en moment en que l'estament nobiliari posseïa les terres però que al no estar capitalitzat no podrà accedir al domini dels nous modes tècnics de la producció. Es per tant, aquesta, la causa de que les antigues classes dominants es vegin en perill de perdre el seu paper hegemònic i que les noves forces socials, conscients de la seva feblesa primerenca i de la seva inexperiència, vulguin reforçar les seves posicions, arbitrànt per això, l'instrument

idoni per expandir i reproduir els seus sistemes de valors i la seva ideologia. Ben prest, la nova formació social burgesa mallorquina, arribarà a la conclusió de que aquest instrument possibilitador de la seva continuïtat és l'escola, o si voleu, l'educació. No ens extranyem doncs que si la nostra burgesia era mercantil i comercial (per l'industria mancaven tal com hem dit les matèries base) i que si les noves formes de producció es trobaven en els bancs, a les companyes asseguradores i creditícies, en el comerç, a n'els serveis i a l'activitat mercantil en general, la forma més vàlida de desenvolupar la seva ideologia i la seva continuïtat, era creant una escola que refrendàs aquestes activitats, o sia, instaurant una escola mercantil que reproduís a les noves generacions la formació idònia per desenvolupar les fonts econòmiques on es basava la burgesia mallorquina. I evidentment, a l'any 1.880, es creà, a Ciutat, l'Escola Mercantil, inspirada en la ideologia pedagògica, política i social de les forces liberals i burgeses de l'estat espanyol, o sia, en el model educatiu reproductor dels esquemes de la burgesia liberal espanyola: La Institución Libre de Enseñanza en Madrid, i això, a més, serà assumit de forma radical pels mallorquins que fins i tot canviaran el nom de l'Escola Mercantil pel de Institución Mallorquina de Enseñanza (42).

Aquesta experiència educativa, potser per el seu radicalisme pedagògic, (establir des de el primer dia la coeducació), potser perquè les forces que le mantenien no eren prou significatives, ni potents, i a més, per l'expansió desorbitada que va assolir, propiciaren, conjuntament amb la forta reacció que orquestà l'església, que es clausuràs set anys després de la seva fundació. El paper que en aquest sentit va jugar El Ancora, periòdic del bisbat mallorquí, va ésser decisiu, polemitzant des de postures teològiques i amparant-se en la doctrina de l'església sobre problemes de fe i de consciència, i mostrant, a les forces liberals i a l'Escola Mercantil, com a vertaderament antieclesiàstica i perillosa per la formació de la juventud (43). Evidentment, aquests arguments causaren el seu impacte a una societat molt tancada i conservadora, que encara no feia vint anys havia iniciat la seva experiència econòmico-liberal amb les connotacions ideològiques que això suposava.

Del que he dit, es poden extreure una sèrie d'elements que seran determinants per comprendre le posterior evolució -ja en el segle XX- de la societat mallorquina. Evidentment el fracàs pedagògic de la burgesia illenca ens demostra:

. Pèrdua de l'oportunitat de que la burgesia es converteísqui en l'estament dominant.

. Fracàs consequentment de la ideologia liberal que marcarà i definirà la situació política mallorquina fins a l'any 1936.

. La reacció aprendrà la lliçó i es donarà compte del paper important que pot assumir l'escola i l'educació com a reproductora dels esquemes ideològics d'una classe.

A partir d'aquí, l'església mallorquina esdevindrà com a protagonista principal dels fets pedagògics a l'illa, amb el que confirmen un altre dels plantetjaments que feia el principi, o sia, la importància que té pels nostres objectius l'historiar els elements pedagògics i educatius de la reacció i del conservadurisme, perquè son ells els que també protagonitzen la darrera etapa de la nostra història educativa.

En aquest sentit, cal fer referència al pontificat del bisbe Campins (1.898-1.915) (44), on l'església de forma prou clara s'adelantarà a l'hora de protagonitzar les innovacions pedagògiques. Sera, doncs, gràcies a les forces conservadores, i fonamentalment al vigorós esforç del bisbat de l'illa a l'època esmentada, quant es duguin a terme entre altres les tasques següents:

- Graduació de l'ensenyament.
- Respecte per a la nostra llengua.
- Construcció d'escoles.
- Formació més adequada del sacerdot.
- Organització dels al.lots guaites.
- Recolament de la premsa (El Correo de Mallorca) com a element educador i propagador d'uns esquemes ideològics determinats.
- Creació dels centres catòlics d'obrers.
- Creació d'escoles nocturnes d'adults (Escoles de San Josep).
- Cicles d'educació femenina.

Per encara classificar més la prepotència que assumeix l'església mallorquina en aquest temps direm que a mes es crearen 8 ordres religioses pròpies de l'illa, se establiren 10 ordres mes d'uns altres indrets i s'obriren mes de 50 convents. La reacció orquestrada contra les escoles laiques va esser

de tal força, les concentracions tan nombroses, que l'església es convertí en la defensora a ultrança de l'ordre establert, donant, al mateix temps, l'imatge d'una església forta i unida.

Amb aquest ambient, amb els fracassos que en el camp de l'educació duïen les forces progressistes realment era molt difícil que es donàs a Mallorca un vertader moviment de renovació educativa. I amb això, no vull negar el fet, o els intents renovadors, que en el camp de la pedagogia mallorquina es va ren dur a terme, pero si refrendar, que les innovacions de caire progressista foren en comparació amb la força que assolí la reacció conservadora, eminentment minoritàries, vertaders fenòmens aïllats, que més es poden considerar a nivell d'experiències (al menys fins l'any 1.920) que formant un sistema coordinat amb vertadera intenció de transformar el panorama educatiu de l'illa.

Els primers intents de renovació educativa a la Mallorca del segle XX son fruit encara de l'experiència institucionista de l'Escola Mercantil; quant el seu fundador, Don Alexandre Rosselló, és president de la Diputació de l'arxipièlag, enviarà a Nãas (Suecia) a un mestre mallorquí -D. Miquel Porcel i Riera- per tal de que s'iniciï en les metodologies dels treballs manuals i que, de tornada a casa nostra, expandirà mitjançant cursets i conferències. D. Alexandre Rosselló empenyarà l'organització de colònies d'estiu que dirigides pel mestre Porcel es faran a partir de 1893. Aquest mateix mestre publicarà el 1.895 el primer mètode cíclic d'Espanya i dos anys més tard, viatjant per França, Italia i Suïssa, introduirà els primers elements innovadors de la nova educació europea, aprofitant la seva posició de director de l'Escola de Pràctiques anexas a l'Escola Normal des d'on podrà influir a tots els mestres que es formaven a l'illa.

Un altre mestre D. Gabriel Comas també becat per la Diputació viatjarà durant tres mesos per diversos països europeus (1.911) introduint, de volta a Mallorca, les noves idees de l'Escola Nova. A l'any següent es publica ja un article sobre la Dra. Montessori i el seu mètode, i el 1.914, dues mestresses, assistiran a la primera Escola d'Estiu de Barcelona que va tenir lloc a l'escola del Bosc, de Montjuïc, on s'iniciaran en el mètode de la pedagoga italiana i que aplicaran a l'illa al curs següent (1.914-1.915); amb tal cosa sia, possiblement Mallorca, després de Barcelona, el primer lloc on es va practicar el sistema Montessori. Aquest intent de revitalitzar l'educació és ben palpable en aquesta època: L'Ajuntament de Ciutat a l'a-

gost de 1.914 ja proposava la creació d'una Escola del Bosc en el Castell de Bellver, tot confirmant l'estreta relació que hi havia entre les polítiques culturals dels ajuntaments de Palma i Barcelona (45).

L'arribada a l'illa de l'inspector Joan Capó (1.916), dinamitzarà prou significativament l'intent innovador de l'educació de forma ja més organitzada i sistemàtica, mitjançant, fonamentalment, de dues actuacions: la formació dels mestres dins les noves concepcions pedagògiques, i la creació d'un Museu Pedagògic. I amb això, sortirà de ben nou la reacció orquestrada del conservadurisme, perquè, atent a n'aquestes tasques renovadores vora que la força de l'innovació i ara, amb l'inspector Capó al front, s'aprofita de l'estructura educativa institucionalitzada per l'Estat -les escoles i els mestres nacionals- per tal d'intentar l'inclusió de les perspectives socials de caire liberal. Per contrarestar aquest fet, l'església, perquè serà ella qui capitalitzarà el reaccionarisme, boicotetjara el Congrés Nacional d'Educació que per l'any 1.920 havia conseguit per a Mallorca el recent creat Museu Pedagògic (46). Amb això, l'illa va perdre la gran oportunitat de conèixer de ben a prop les experiències innovadores que a nivell pedagògic es desenvolupaven arreu l'Estat Espanyol, i que a tot segur hagués servit per dinamitzar l'incipient moviment de renovació educativa a l'illa. Va ésser el bisbe Rigoberto Doménech, el mateix que prohibí baix l'amenaça de cometre pecat mortal lletgir la premsa obrerista esquerrana, qui obligà a tot religiós de la diòcesi, invocant la llei Moyano, que els considerava sense més professors de Religió, que s'apuntassin al Congrés per així contrarestar les forces liberals organitzadores del mateix, les quals, abans de caure en un encarament, preferiren anular la convocatòria (47).

La resta de la nostra Historia Educativa es també una imatge de la Historia social de Mallorca (48); el sentit progressista serà ben bé excepcional, i generalment, un fenomen de poca força comparant-ho amb l'estructura social i ideològica dominat a l'illa. Creiem que els plantetjaments que efectuàrem al principi han estat prou comprovats mitjançant les pinzellades que he fet dels trets més significatius de la nostra educació i de com s'ha de veure la Historia de l'Educació com element auxiliar i explicatiu de l'evolució històrica general dels pobles i de les societats. Sols així, la Història dels fets pedagògics tenen un sentit per la pròpia Pedagogia, per l'Història, i fonamentalment, per la comunitat i pel poble que s'interessa pel seu passat.

Cloenda

En definitiva, el que us voldria dir respecte al paper de la Història fa temps que va ésser definit de forma prou claravident pel vostre pedagog gironí, i nostre per Català, Baldiri Rexach i Carbó. Preg doncs que em permeteu utilitzar ara les seves savies paraules: "Lo que de millor tenen les històries és fer-nos conèixer el que som... Cada un dels homes sap molt bé que no fa res que els altres no haguin fet o no puguin fer" -i continua diguent- "Ella, -la Historia- ens fa veure amb major claretat els defectes presentats que tenim i els que hem tingut en el passat i dels quals no fèiem cas: ens estimula a millorar-nos i a reparar en uns i en altres, en tot el que ens sia possible".

Crec, aleshores, tal com creia el vostre pedagog, que el coneixement de la Historia serveix per assolir fermement el coneixement entre els homes i entre els pobles. I amb aquest sentit, i tal com he dit al principi d'aquest parlament, voldria que ses meves paraules es vessin com a una aportació més a l'enriquiment de la coneixença de tots tenim del nostre món cultural. En conseqüència, vull que la meva presència aquí al igual que la dels meus companys, es vegi com un acte total de credibilitat d'aquesta unitat històrica, social i cultural que conformen els Països Catalans. D'aquí llavors, la importància d'aquestes Jornades; si bé, intrínsecament, el seu objecte és la investigació i l'estudi de la Història de l'Educació, extrínsecament, la seva motivació es manifestar, públicament, una vegada més, la credibilitat d'aquest projecte comú que és i ha estat sempre una realitat; estic referint-me a l'existència d'unes terres i uns homes que són conscients de que els seus orígens varen ésser els mateixos i que volen córrer el seu futur de la mateixa forma.

Enhorabona, doncs, als organitzadors d'aquestes Jornades i no sols perquè sien les III Jornades d'Història de l'Educació, sinó, fonamentalment, perquè són les III Jornades dels nostres Països Catalans.

Gràcies.